

Grażyna Broda
Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Wrocławska Loża wolnomularska „Fryderyk pod złotym berłem“ w świetle materiałów archiwalnych przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu

Prawdopodobnie każdy, choć raz słyszał o masonerii, która na scenie światowej historii pojawiła się w XVIII wieku jako duży i złożony ruch ideowy. Jego trzon stanowiły zrzeszenia ścisłego wolnomularstwa, ale do niego należały również różnorodne stowarzyszenia nazywane często parawolnomularskimi m.in. takie jak: Old Fellow, Bnei Brith, Templariusze Dobrzy, związki spirytystyczne, różokrzyżowcy, sekty religijno-filozoficzne, czy Związek Młodzieży Chrześcijańskiej (YMCA Young Mens Chrystian Association.).

Od momentu powstania wolnomularstwo otaczała aura tajemniczości, która w jednych wzbudzała trwogę, a innych fascynowała, jednak nieodmiennie zarówno w jednych jak i w drugich wzbudzała i nadal wzbudza ogromne zainteresowanie.

W latach dwudziestych i trzydziestych osiemnastego wieku tajne organizacje wolnomularskie rozwijały się bardzo dynamicznie. Wolnomularze ze swoimi warsztatami dotarli do większości krajów europejskich, a także do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Do Wrocławia masoneria dotarła 18. maja 1741 roku, zakładając pierwszą lożę wolnomularską „Pod trzema szkieletami”. Jej pierwotna nazwa w języku francuskim brzmiała „Aux trois squelettes”, a późniejsza w języku niemieckim „Zu den drei Todtengerippen” i początkowo należała do Loży Berlińskiej „Pod trzema globami” (Aux trois Globes”), późniejszej Wielkiej Królewskiej Matki Loży „Trzech Globów” (Grosse Königliche Mutterloge „Zu den drei Weltkugeln”), a następnie do Wielkiej Loży Krajowej Wolnomularstwa Niemieckiego (Grosse Landesloge der Freimaurerei von Deutschland).

Choć na temat wolnomularstwa powstało mnóstwo opracowań, to loże wrocławskie nie doczekały się jeszcze żadnych opracowań monograficznych.

Jako pierwszą tematyką powstania oraz przede wszystkim architekturą budynku Loży „Fryderyk pod złotym berłem” („Friedrich zum goldenen Zepter”) zajęła się Agnieszka Zabłocka-Kos¹, po niej tę samą tematykę kontynuowała Bożena Grzegorzcyk². Do najbardziej udokumentowanego źródłowo i najcenniejszego opracowania, dotyczącego początku wolnomularstwa w Prusach, należy monografia Karlheinza Gerlacha, Die Freimaurer im Alten Preussen 1738-1806, w której omawia również historię łóż wrocławskich³.

Powodem podjęcia tego wątku badawczego było odnalezienie w zbiorze materiałów nieuporządkowanych, a udostępnionych mi przez koleżankę Urszulę Jabóbczyk, pracownika Oddziału II, Archiwum Państwowego we Wrocławiu unikatowych na tym terenie dokumentów wolnomularskich, które pochodzą z kamienia węgielnego, wmurowanego 6. listopada 1816 roku w budynek Loży „Fryderyk pod złotym berłem”, należącej do Wielkiej Królewskiej Matki-Loży „Trzech Globów”. Materiały te są cennym i nieznanym badaczom źródłem do historii tej Loży. Jest to zbiór czterech dokumentów: dwa z nich zostały sporządzone na pergaminie, a dwa wydane drukiem w roku 1816 we Wrocławskiej Drukarni Kreutzera i Scholtza. Po uporządkowaniu, utworzono nowy zespół - Loża wolnomularska

¹ Zabłocka-Kos A., Zrozumieć miasto. Centrum Wrocławia na drodze ku nowoczesnemu city 1807-1858, Wrocław 2006, s. 147-152

² Grzegorzcyk B, Uwag kilka o wrocławskim wolnomularstwie i siedzibie loży „Fryderyk pod złotym Berłem”w: Quart Nr 1 (27), 2013 r., s. 19-35

³ Gerlach K., Die Freimaurer im Alten Preussen 1738-1806. Die Logen in Pommern, Preussen und Schlesien, Studien Verlag, Innsbruck 2009

„Fryderyk pod złotym berłem”⁴-, nadając sygnatury: Nr 1 dokument pergaminowy, dwukartkowy, trzystronicowy, o wymiarach strony 244 x 505 mm, podpisany przez: Mistrza Łoży Oelsnera⁵, Zastępcę Wielkiego Mistrza Sabartha⁶, Pierwszego Dozorcę Meyera⁷, Drugiego Dozorcę Zedlitz⁸ oraz Sekretarza Wuttke⁹. Przytacza on najważniejsze wydarzenia z historii Łoży z lat 1776-1816 (dalej APWr, Łoża..., sygn.1). Dokument Nr 2 pergaminowy jednokartkowy, dwustronicowy o wymiarach 500 x 490 mm zawiera spis wszystkich braci wolnomularzy, członków tej Łoży w roku 1816 z podaniem imienia i nazwiska, stanu, godności i funkcji, które pełnili oraz wieku i stopnia wtajemniczenia (Dalej APWr, Łoża...,sygn. 2). Dokument Nr 3 to drukowany 16.stronicowy poszyt zawierający spis braci wolnomularzy, kalendarz Łoży na rok 1816/1817 (5816/5817) oraz informacje dotyczące wydarzeń i aktualnych prac w Łoży(dalej APWr, Łoża...,sygn. 3). Ostatni dokument, Nr 4 jest drukowaną jednostronicową kartką, a na niej utwór wierszowany, rymowany pod tytułem „Szóstego listopada 1816 roku”, który prawdopodobnie został odśpiewany na uroczystości wmurowania kamienia węgielnego” (dalej APWr, Łoża..., sygn. 4).

Już datacja aktu erekcyjnego 6. listopada 1816 roku po urodzeniu Chrystusa i pod rządami króla Prus Fryderyka Wilhelma III wskazywała, że statut i zasady obowiązujące w tej Łoży były oparte na tradycji chrześcijańskiej¹⁰.

Przyjrzyjmy się, jakie informacje pozostawili dla potomnych autorzy tego aktu. Pierwsza z nich informuje nas, że w roku Pańskim („Im Jahre Christi”¹¹) 1776¹² we Wrocławiu, na zebraniu założycielskim powołano w systemie Ścisłej Obserwy¹³ Łożę „Fryderyk pod złotym berłem”. Jak doszło do tego spotkania? Przed wojną siedmioletnią (1756-1763) na Śląsku działały tylko dwie loże: we Wrocławiu „Pod trzema szkieletami” oraz w Głogowie „Pod trzema piedestałami” (Aux trois piédestaux”)¹⁴. Druga połowa XVIII wieku w Niemczech to, okres w którym sercami i umysłami braci wolnomularzy zawładnęła legenda templariuszy i wówczas powstała nowa formacja lożowa jako rzekomo bezpośrednia kontynuacja templariuszy. Traktowała siebie jako zakon rycerski, dlatego wymagała od członków ślubów bezwzględnej posłuszeństwa swym zakonnym zwierzchnikom. Jej celem było przywrócenie dawnego blasku Zakonowi Templariuszy, odzyskanie jego majątku, których dochody miały być dzielone pomiędzy członków wspólnoty. Celem ostatecznym miała być likwidacja kościołów, państw i ustanowienie dyktatury teokratycznej. Codzienna działalność skupiała się na studiowaniu wiedzy tajemnej oraz organizowaniu z przepychem okolicznościowych

⁴ APWr, Łoża wolnomularska „Fryderyk pod złotym berłem”, sygn.1 - 4

⁵ Chodzi o Johanna Wilhelma Oelsnera

⁶ Carl Ludwig Sabarth był Zastępcą Mistrza Wielkiej Królewskiej Matki Łoży „Trzech Globów” z siedzibą w Berlinie, który został oddelegowany do Wrocławia.

⁷ Ludwig Meyer był Królewskim Tajnym Radcą Rejencji Wrocławskiej. APWr, Dokumenty..., sygn. 3, s. 4

⁸ Johann Georg Leopold von Zedlitz był 49. letnim majorem w armii. APWr., Łoża..., sygn. 3, s. 4

⁹ Johann Gottlieb Wuttke był sekretarzem i bibliotekarzem Łoży. Pracował jako referent w Wyższym Sądzie Krajowym we Wrocławiu. APWr, Łoża..., sygn. 3, s. 4

¹⁰ „Breslau den 6ten November 1816 nach Christi Geburt, und unter der Regierung Friedrich Wilhelm III“, AP Wr., Łoża...,sygn. 1, s. 3. W tej Łoży lata liczono od narodzenia Chrystusa, choć w tekście drukowanym, który podawał spis członków Łoży w roku 1816, podano datę w kalendarzu wolnomularskim liczącym lata według ery prawdziwego światła. (APWr, Łoża..., sygn..3, s.1 i 16). Aby ustalić tę datę należy do daty aktualnej dodać 4 000 lat.

¹¹ APWr, Łoża..., sygn. 1, s.1

¹² Zebranie założycielskie odbyło się 10 grudnia 1776 roku. Gerlach, op.cit., s. 562

¹³ W II połowie XVIII wieku, niektórzy masoni, aby uatrakcyjnić ruch wolnomularski i przyciągnąć nowych adeptów z najwyższych warstw społecznych, wskrzesili legendę templariuszy i wskazywali na ścisłe związki wolnomularzy z templariuszami. Baron Karl Gotthelf von Hund (1722-1776) wywodził rodowód masonerii od templariuszy, którzy w okresie prześladowań skryli się w Szkocji, opracował system Ścisłej Obserwy, czyli Świętego Zakonu Świętego Kościoła Jerozolimskiego, w skrócie zwanego SOT (Stricte Observance Templière).

¹⁴ Łoża została założona 5.marca 1746 roku i używano trzech wersji jej nazwy w języku francuskim „Aux trois piédestaux” oraz niemieckich „Zu den drei Postamenten” i „Zu den drei Säulen”. Gerlach K., op. cit., s. 625-626

uroczystości. Wszyscy członkowie tej wspólnoty musieli bezwzględnie akceptować dogmaty chrześcijańskie i ustawy państwowe. Jej oficjalna nazwa brzmiała: Święty Zakon Świętego Kościoła Jerozolimskiego i była organizacją bardzo zhierarchizowaną z ponadpaństwowym schematem organizacyjnym, dlatego pojawiła się w skali międzynarodowej jako rywal Wielkiej Łoży Anglii, której prymat uznawały wszystkie istniejące wówczas loże regularne¹⁵. Nowa formacja bardzo szybko rozwijała się. Powstawały nowe loże prowincjalne, diecezjalne, prefektury oraz komendy, które były odpowiednikiem łóż świętojańskich, czyli trzech pierwszych stopni. Już 28. listopada 1764 roku Chrystian Ernest Friedrich Vitzthun von Eckstädt dostał polecenie od Karla Gotthelfa von Hunda, Wielkiego Mistrza VII Prowincji Świętego Zakonu Świętego Kościoła Jerozolimskiego, aby w dobrach Ernesta von Dyherrna założyć nową Komendę. Ostatecznie 20 maja 1765 roku udało mu się powołać nową Lożę „Pod złotym niebiańskim sklepieniem” („Zur goldenen Himmelskugel”) w Nieszczykach powiat Ścinawa (Nistiz Kreis Steinau). Loża działała z przerwami i ponownie została reaktywowana 6. listopada 1772 roku w siedzibie Ernesta von Dyherrna, na prawym brzegu Odry w Osetnie pow. górowski (Gross Osten Kreis Guhrau) już jako „Wielka matka loża „Pod złotym niebiańskim sklepieniem”. Wielkim Mistrzem został von Eckstädt, a jego zastępcą von Dyherrn, działała w obrządku Ścisłej Obserwy w rycie szkockim¹⁶. Zakładała swoje loże-komendy na Śląsku i chciała również mieć komendę we Wrocławiu, w którym działały już loże: „Pod trzema szkieletami” i „Pod kolumną” („Zur Säule”)¹⁷. Na początku lat siedemdziesiątych XVIII wieku wrocławskie loże opuściły już Wielką Królewską Matkę Lożę „Trzech Globów” i połączyły się z Wielką Lożą Krajową utworzoną w roku 1770 przez Johanna Wilhelma Eilerta Kellnera von Zinendorfa, uznaną w roku 1773 przez Wielką Lożę Anglii, którą w roku 1774 Fryderyk II objął swoją protekcją.

Przedstawiciele von Eckstäda i von Dyherrna prowadzili rozmowy z braćmi wolnomularzami z wrocławskich łóż, aby przyłączyć ich do swojego systemu, lecz wszystkie rozmowy zakończyły się fiaskiem, dlatego postanowiono założyć własną, nową lożę-komendę we Wrocławiu i w ten sposób doszło do tego zebrania 10 grudnia¹⁸ 1776 roku, a uczestniczyli w nim: Joachim Friedrich Ordelin, Friedrich Gustav von Schlabrendorf, August Wilhelm Leopold von Rahmel, Friedrich August Lebrecht von Westdorff, Ellert Detlof von Strahlendorff, Johann Friedrich Eberhard (Erhard) von Röder oraz Christian Ernest Friedrich Vitzthum von Eckstädt Wielki Mistrz Wielkiej Łoży Matki „Pod złotym niebiańskim sklepieniem”, który wniósł światło i otworzył Lożę „Fryderyk pod złotym berłem”¹⁹. Miała ona pracować w oparciu o Konstytucję i Statut Wielkiej Łoży Matki „Pod złotą, niebiańską sferą” z siedzibą w Nieszczykach (Nistiz). Utworzona Loża była lożą świętojańską z prawem wtajemniczenia na trzy podstawowe stopnie: ucznia, czeladnika i mistrza i pracowała w rycie szkockim, posiadającym rozbudowany system stopni wyższych²⁰. Już na pierwszym zebraniu wybrano urzędników Łoży, którymi zostali: Joachim Friedrich Ordelin mistrz Łoży²¹,

¹⁵ Hass L., Wolnomularstwo w Europie Środkowej-Wschodniej w XVIII i XIX wieku, Ossolineum 1982, s. 94-95

¹⁶ Gerlach, op. cit., s. 562 i 633; Goedecke B., Festschrift zur Feier des 150 jährigen Bestehens der Loge Friedrich zum goldenen Zepter im Or. zu Breslau 1776-1926, Breslau 1926, s. 10-11

¹⁷ Została założona w roku 1774

¹⁸ Prawdopodobnie pierwsze spotkanie „tzw. robocze” odbyło się 9. listopada 1776 roku. APWr, Loża..., sygn. 1, s. 1, Akt założycielski został podpisany 10. grudnia 1776 roku. Goedecke B., op. cit., s. 12-13

¹⁹ APWR., Loża..., sygn. 1 s. 1

²⁰ W roku 1776 obowiązywał w Ścisłej Oberwie System Starka - oprócz trzech podstawowych stopni: ucznia, czeladnika i mistrza miał rozbudowany system stopni wyższych i były nimi: Młody Szkot, Rycerz św. Andrzeja (Stary Mistrz Szkocki), Kawaler Czerwonego Krzyża oraz Mag (Kawaler Jasności i Światła), który dzielił się na pięć podstopni.

²¹ APWr., Loża..., sygn. 1, s. 1. Joachim Friedrich Ordelin (1736-1799), odbył studia we Frankfurcie nad Odrą, pracował jako referent w Kameronie Wojny i Domen w Głogowie, był członkiem Łoży „Pod złotą, niebiańską sferą”. Gerlach, op. cit., s. 659

Friedrich von Schlabrendorf pierwszy dozorca, August von Rahmel drugi dozorca²². Przyjęto również ośmiu nowych adeptów sztuki wolnomularskiej i byli nimi: Carl von Eflug, Carl Ludwig von Gloeber, Ernest Ludwig von Kessel, Emanuel Carl Heinrich Brönm, Friedrich Hertzberg, Leopold von Ziemietzky, Carl von Mutius oraz Johann Christoph Göther. Było wśród nich pięciu ewangelików-luteranów, dwóch ewangelików oraz jeden katolik.²³

W latach osiemdziesiątych XVIII wieku ówczesny Wielki Mistrz Wielkiej Królewskiej Matki Łoży „Trzech Globów” książę Ferdynand Brunszwicki zwołał do Wilhelmsbad międzynarodowy kongres zakonu, na którym uporządkowano zasady działalności w ramach zakonu i zerwano ostatecznie z legendą templariuszowską, co pociągnęło za sobą stopniowy upadek Ścisłej Obserwy, choć jej ślady przetrwały w nowo opracowanych obrządkach: szwedzkim²⁴ oraz szkockim²⁵.

Po śmierci, w roku 1794, Wielkiego Mistrza Łoży Vitzthuma von Eckstäda została zamknięta Wielka Matka Łoża „Pod złotym niebiańskim sklepieniem” oraz loże-córki w Kłodzku „Pod trzema trójkątami”, w Brzegu „Fryderyk pod wschodzącym słońcem”²⁶ i we Wrocławiu „Fryderyk pod złotym berłem”.

W tym trudnym dla Łoży „Fryderyk pod złotym berłem” okresie, wielką rolę odegrał Georg Gustaw Fülleborn (1765-1803)²⁷. Był on synem głogowskiego urzędnika państwowego. Po ukończeniu protestanckiego gimnazjum w Głogowie, studiował w latach 1786-1789 na Uniwersytecie w Halle teologię, filozofię, filologię oraz archeologię, kończąc studia doktoratem z filozofii. W czasie studiów poznał Johanna Wilhelma Oelsnera (1766-1848), z którym połączyła go, aż do śmierci, serdeczna przyjaźń. Po powrocie do Głogowa pełnił w kościele ewangelicko-reformowanym funkcję kaznodziei, a już w roku 1791 rozpoczął pracę filologa w Gimnazjum św. Elżbiety we Wrocławiu, a następnie pracę publicysty, tłumacza literatury, popularyzatora filozofii oraz odegrał dużą rolę w upowszechnianiu literatury polskiej na Śląsku²⁸. Do masonerii wstąpił już w Głogowie 26 czerwca 1790 roku i był członkiem Łoży „Pod złotym niebiańskim sklepieniem”, jak również członkiem Łoży „Pod Cherubinem przed rajem” („Zum Cherub vor Eden”)²⁹. Po przybyciu do Wrocławia został dla braci wolnomularzy Łoży „Fryderyk pod złotym berłem” mówcą i nauczycielem- mistrzem. W latach 1792-1795 i późniejszych, gdyż prawdopodobnie bracia zbierali się pomimo nakazu rozwiązania Łoży, był mężem opatrnościowym, ponieważ dzięki jego nauczaniu i mądrości udało się uniknąć wielu konfliktów, a bracia masoni zbierali się i zajmowali, przede wszystkim samodoskonaleniem³⁰.

20 października 1798 roku Fryderyk Wilhelm III wydał edykt zabraniający działalności tajnych stowarzyszeń w tym i wolnomularskich. Edykt nie dotyczył jedynie trzech staropruskich łóż: Wielkiej Królewskiej Matki Łoży „Trzech Globów”, Wielkiej Łoży Krajowej Wolnomularstwa Niemieckiego oraz Wielkiej Łoży Prus Royal York „Przyjaźń” („Grosse Loge Royal York zur Freundschaft”), które mogły nadal pracować i je objął swoją protekcją.

²² Goedecke, op.cit., s. 14

²³ ibidem

²⁴ Opracowanym przez Johanna Wilhelma Kelnera von Zinnendorfa (1731-1782)

²⁵ Opracowanym przez Jeana Baptiste Willermoza (1730-1824)

²⁶ Łoża w Kłodzku „Zu den drei Triangel” została utworzona 26 maja 1766 roku, natomiast Łoża „Friedrich zur aufgehenden Sonne” w Brzegu została założona 23 maja 1783 roku

²⁷ APWr., Łoża..., sygn. 1, s. 1

²⁸ APWr., Łoża..., sygn. 1, s. 1 Verner K.G.H., Schlesische Landsleute. Ein Gedenkbuch hervorragender, in Schlesien geborener Männer und Frauen, Leipzig 1901, s. 139; Wiedemann F., Johann Wilhelm Oelsner, ein Lehrer des Gymnasiums zu St. Elisabeth und Breslauer Bürger (1766-1848). Festrede zur 350 jährigen Jubelfeier des Gymnasiums am 29. Januar 1912, Oster 1913

²⁹ Gerlach K., op.cit, s. 667

³⁰ APWr., Łoża..., sygn.1, s.1, Goedecke, op.cit., s. 34-44, Gerlach, s. 611 i 655

Wrocławskie Loża „Fryderyk pod złotym berłem” jeżeli chciała działać to, nie pozostało jej nic innego, jak porozumieć się i połączyć z jedną z Wielkich Łóz. Wybrano Wielką Królewską Matkę Lożę „Trzech Globów”. W wyniku pertraktacji, w których uczestniczyli między innymi Geogr Gustav Fülleborn i Johann Philipp von Rode³¹ doszło do porozumienia obu stron i 7. kwietnia 1803 roku zorganizowano spotkanie w mieszkaniu Brata Hänela we Wrocławiu przy ulicy Oławskiej 83 (Ohlauer Strasse 83), aby reaktywować Lożę. W zebraniu tym wzięli udział bracia: Johann Emanuel Kistmacher, Carl Friedrich von Mütschefahl, Ernest Ludwig von Kessel, Carl Friedrich von Faber, Ferdynand Sigismund von Keltsch, Friedrich von Thilau, Carl Paul von Labentzky, Franz Christoph Eberhard von Schierstaedt, Hans Christoph Eberhard von Faber, Gustav Leopold Hahn, Wolff Fridrich Wilhelm Klose, Carl Julius Koeltsch, Johann Wilhelm Oelsner, August Wilhelm Haenel, Johann Philipp von Rode, Benjamin Kretschmer oraz Johann Frdr. Muenzer i reaktywowali Lożę, która od tej pory działała zgodnie z konstytucją i statutem Wielkiej Królewskiej Matki Loży „Trzech Globów” i była jej lożą-córką z prawem nadawania trzech pierwszych stopni³².

Po wkroczeniu Francuzów na Śląsk i do Wrocławia wszystkie loże zostały zamknięte i dopiero 5 stycznia 1807 roku Jérôme Bonaparte wezwał do siebie, na spotkanie, wrocławskich mistrzów łóz i udzielił im pozwolenia na dalszą ich działalność³³.

21 stycznia 1807 roku Carl Julius Költch (Koeltsch) (1765-1835) ówczesny mistrz Loży³⁴ zwołał zebranie, na którym bracia podziękowali Bogu za opiekę. Wezwał również wszystkich zebranych do szczerego przywiązania do Tronu Pruskiego. Już na kolejnych spotkaniach była tak duża liczba braci, że trzeba było szukać nowej siedziby, aby wszystkich pomieścić, dlatego postanowiono zbierać się w domu brata Lübberta, znajdującym się przy ulicy Rzeźniczej 6 (Büttnerstrasse)³⁵.

Jednak wynajmowanie lokali na spotkania i uroczystości było bardzo kosztowne, poza tym Loża posiadała już znaczne zbiory biblioteczne, uporządkowane przez bibliotekarza Wuttke³⁶, dlatego zaczęto zastanawiać się nad posiadaniem własnej siedziby. Poszukiwania odpowiedniego placu, czy też domu z ogrodem rozpoczął już mistrz Költch, jednak ich nie dokończył, gdyż musiał w roku 1814 zrezygnować z dalszej pracy dla Loży ze względu na chorobę oczu³⁷. Po nim kontynuował je dalej nowy mistrz Carl Ludwig Lessmanns³⁸, lecz również i on ich nie dokończył, ponieważ zmarł już w roku następnym³⁹. Dopiero miał je zakończyć nowy mistrz Loży Johann Wilhelm Oelsner (1766-1848)⁴⁰. Prawdziwy przedstawiciel swojej epoki zdominowanej ideałami oświeceniowymi. Był człowiekiem obdarzonym wszechstronnymi zdolnościami, z demokratycznymi poglądami na świat, a jego zasady etyczno-moralne nakazywały mu szukać rozwiązań, które mogłyby wpłynąć na polepszenie życia tych, którzy mieli mniej szczęścia w życiu niż on. Pochodził z rodziny sukienników, zamieszkałej w Złotoryi. Ukończył Gimnazjum w Legnicy, a następnie studia z zakresu teologii i filologii na Uniwersytecie w Halle. Rozpoczął pracę jako prywatny

³¹ Geodecke, op. cit., s. 41

³² APWr., Loża..., sygn. 1, s. 2; Goedecke, op. cit., s. 41-43

³³ Gerlach, op. cit., s. 545

³⁴ Carl Julius Költch studiował prawo na Uniwersytecie w Halle, tam też wstąpił szóstego czerwca 1790 roku, wieku 25 lat do Loży „Pod trzema mieczami” („Zu den drei Degen”). Zgodnie z informacjami zawartymi w dokumencie sygn.3, s. 3 oraz sygn. 2, s. 1, wcześniej był Wielkim Mistrzem Wielkiej Królewskiej Matki Loży w Berlinie. APWr., Loża..., sygn. 2, s. 1 oraz sygn. 3. s. 3, Geodecke, op. cit., s. 8, Gerlach K., Die Freimaurer im Preussen 1738-1806. Die Logen zwischen mittlerer Oder und Niederrhein, T.1, Innsbruck 2007, s. 414, Pracował jako radca prawny Wyższego Sądu Krajowego.

³⁵ APWr., Loża..., sygn.1, s. 2, APWr., Akta miasta Wrocławia, sygn. 2220 (K98), s. 4

³⁶ APWr., Loża..., sygn. 1, s. 3

³⁷ APWr., Loża..., sygn.1, s. 2

³⁸ APWr., Loża..., sygn.1, s. 2, Goedecke, op. cit. s. 51

³⁹ APWr., Loża..., sygn.1, s. 2

⁴⁰ APWr., Loża..., sygn. 1, s. 3

nauczyciel w Oleśnicy, skąd dzięki pomocy przyjaciół przeniósł się do Wrocławia, gdzie dostał pracę nauczyciela w Gimnazjum św. Elżbiety. Tu też wraz z przyjaciółmi założył prywatną szkołę dla chłopców. Po otrzymaniu, w roku 1809 spadku po wuju Karlu Heinrichu Fritschu zajął się również handlem suknem, a już wkrótce otworzył w Trzebnicy w poklasztornych budynkach przedsiębiorstwo, osiągając wspaniałe wyniki w handlu z Rosją. Działał również na polu społecznym pomagając finansowo Instytutowi dla ubogich pracowników handlu, wspierał budowę Instytutu dla głuchych dzieci, był również inicjatorem wystawienia pomnika Gebhardowi Blücherowi czy odbudowy Kościoła pw Jedenastu Tysięcy Dziewic⁴¹. Bratem wolnomularzem został 18 marca 1793 roku, wstępując we Wrocławiu do Łoży „Fryderyk pod złotym berłem”⁴², w której po śmierci Fülleborna, w 1804 roku objął urząd mówcy. Mistrzem Łoży był w latach 1815-1825, jednak liczne obowiązki związane z jego działalnością handlową oraz przemysłową zmusiły go do rezygnacji z tego urzędu i w kolejnych latach pełnił jedynie godność Honorowego Mistrza Łoży⁴³. To właśnie Oelsner kupił trzeciego stycznia 1816 roku od kupca Itzingera dom z ogrodem (Hipoteka Nr 690) przy ulicy Antoniego numer 33, później po zmianie numeracji był to numer 10.

Agnieszka Zabłocka-Kos⁴⁴ zastanawiała się nad tą lokalizacją sugerując, że bracia Łoży „Fryderyk pod złotym berłem” mogli kupić np. Curie na Ostrowie Tumskim, co wydaje się mało prawdopodobne, gdyż nimi były zainteresowane Łoże „Pod trzema szkieletami”. „Pod kolumną” i „Pod dzwonem”, a były to Łoże, których związki z pruskim dworem królewskim i jego otoczeniem były bardzo bliskie i to im dawało przewagę w pierwszeństwie zakupu Curii Bastianiego, który w latach 1776-1786, czyli aż do śmierci był członkiem Łoży „Pod kolumną”⁴⁵. Problem lokalizacji poruszyła również Grzegorzczak twierdząc, że Łoża chciała się ukryć, a „wciśnięta między działki gminy żydowskiej posesja Itzingera, która została nabyta wraz z domem frontowym, warunki do ukrycia się stwarzała”⁴⁶. Z teorią tą nie można się zgodzić, gdyż Łoża nie chciała i nie miała żadnych powodów, aby się ukrywać. Wręcz przeciwnie, a mogą o tym świadczyć, wystawne uroczystości, które organizowała i na które zapraszała wielu wybitnych gości nie będących członkami tej Łoży, jak również żadnej innej. Grzegorzczak stwierdziła również, że „nie bez znaczenia jest tutaj bliskość dzielnicy żydowskiej, która tym sposobem mogła podlegać permanentnej „kontrol” wrocławskiej łoży”⁴⁷. Również i to stwierdzenie nie jest przekonujące, ponieważ z faktu, że była łożą chrześcijańską i przyjmowała w swoje szeregi tylko chrześcijan, a bracia wolnomularze przysięgali na Biblię, nie wynikało, że tępiła ludzi wyznania mojżeszowego i kupiła tę posesję, żeby ich kontrolować.

Należy przypuszczać, że o zakupie tego domu zdecydowały jedynie względy czysto praktyczne. Kupili ten dom, ponieważ był wystawiony na sprzedaż, a oni pilnie potrzebowali domu z ogrodem, którego szukali od co najmniej trzech lat i słusznie stwierdziła Grzegorzczak, że „usytuowanie łoży przy ul. św. Antoniego miało też pewien walor urbanistyczny – odsunięta od gwarne, administracyjno-handlowego centrum miasta, jakim pozostawał nadal Rynek wraz z pl. Solnym, była jednak doskonale z nimi skomunikowana przez pl. Karola (obecnie pl. Bohaterów Getta), co dla elit mieszczańskich, zwłaszcza

⁴¹ Wiedemann F., op.cit., s. 6-24, Goedecke, op. Cit., s. 47-63, Grzegorzczak, op cit. s. 22-23

⁴² Gerlach, op.cit., s. 617, APWr., Łoża..., sygn. 1, s. 3

⁴³ Goedecke, s. 55

⁴⁴ Zabłocka-Kos A., op.cit., s. 149

⁴⁵ Szerzej o związkach tych Łóz z dworem pruskim i jego otoczenia piszę w moim artykule. Broda G, Dzieje najstarszej wrocławskiej łoży wolnomularskiej. Artykuł przygotowany do druku w: Wrocław-Przedmieście Piaskowe.

⁴⁶ Grzegorzczak, op.cit., s. 27. Dokument erekcyjny podaje pisownię nazwiska sprzedawcy posesji jako Itziger, dlatego można sadzić, że jest to prawidłowa pisownia tego nazwiska. AP Wr., Łoża..., sygn. 1, s. 3

⁴⁷ Grzegorzczak, op. cit. s.27

kupieckich, nie było bez znaczenia”⁴⁸. Pierwotnie bracia wolnomularze sądzili, że będą mogli, po pewnych przeróbkach dostosować dom dla potrzeb Łoży, a ogród miał być wykorzystywany podczas uroczystości łożowych, na które byli zapraszani ludzie z zewnątrz⁴⁹. Jednak po szczegółowych obliczeniach okazało się, że dom jest za mały na potrzeby Łoży i dlatego podjęto decyzję o budowie nowej siedziby Łoży, zlecając przygotowanie projektu inspektorowi budowlanemu Johannowi Friedrichowi Hübnerowi⁵⁰. Polecono mu, aby zaprojektował mały budynek łożowy, który miał powstać, w znajdującym się na tyłach domu ogrodzie. Jednak z powodu wyjazdu do Włoch Hübner nie mógł nadzorować tej budowy⁵¹, dlatego członkowie Łoży musieli wybrać innego architekta. Został nim brat Carl Ferdynand Langhans (1782-1869). Nadworny Inspektor budowlany (Kön. Ober-Hof-Bauinspektor), już wówczas, jak zapisali bracia w akcie erekcyjnym⁵², był uważany za ulubieńca i mistrza sztuki architektonicznej („Er, der Liebling und Meister der architektonischen Kunst”). Był synem znanego architekta i masona Carla Gottharda Langhansa. Bracia powierzając mu przygotowanie projektu Łoży, ponownie zmienili zdanie, ponieważ uznali, że zwiększyły się ich potrzeby lokalowe, dlatego zdecydowano, że brat Langhans przygotowuje projekt większej budowli, co też uczynił, niestety jego rysunki architektoniczne nie zachowały się. Kierownikiem budowy został 37 letni majster budowlany Johann Gottlieb Holland członek Łoży „Pod kolumną”, który, według braci wolnomularzy, pod kierownictwem Langhansa budował i odnowił pół Wrocławia („Maurermeister, Br. Holland, der unter seiner Leitung halb Breslau sich erneuern und anbauen sieht”)⁵³. Dla członków Łoży obaj panowie byli gwarantami szybkiego i solidnego wykonania postawionego przed nimi zadania, dlatego podpisy pod dokumentem aktu erekcyjnego w obecności swoich Braci złożyli: Johann Wilhelm Oelsner Mistrz Łoży, Carl Ludwig Sabarth Zastępca Wielkiego Mistrza Wielkiej Królewskiej Matki Łoży „Trzech globów”, Ludwig Meyer Pierwszy Dozorca, Johann Georg Leopold von Zedlitz Drugi Dozorca oraz Johann Gottlieb Wuttke Sekretarz Łoży⁵⁴.

Budowa Łoży została zakończona pod koniec listopada 1817 roku, czyli około trzech miesięcy później niż siedziba Łoży „Pod trzema szkieletami”, „Pod kolumną” i „Pod dzwonem”, dlatego należy stanowczo stwierdzić, że najstarsza wrocławska Łoża jako pierwsza wybudowała swoją siedzibę, a pierwsze spotkanie w jej wnętrzach odbyli bracia tych siostrzanych-łóż 11. września 1817 roku⁵⁵, natomiast pierwsze spotkanie w nowej siedzibie Łoży „Fryderyk pod złotym berłem” odbyło się 10. grudnia 1817 roku i uroczystie świętowano na nim 41-rocnicę powołania Łoży. Bracia wolnomularze byli dumni ze swojej nowej siedziby, a szczególnie z Tempelsaal oraz Festsaal, która przez wrocławską elitę mieszczańską była uważana za najpiękniejszą, reprezentacyjną salę w mieście. Koszt całkowity: zakup posesji Itzingera oraz budowa był bardzo wysoki, wyniósł 60 tysięcy talarów i to nie pozwoliło braciom na kupno sąsiadującej działki, aby powiększyć teren ogrodu⁵⁶.

⁴⁸ ibidem, s. 26

⁴⁹ APWr, Łoża..., sygn. 1, s. 3, APWr, Akta miasta Wrocławia, sygn. 2220 (K 98), s. 47

⁵⁰ Chodzi o 39 letniego Johanna Friedricha Hübnera, który był Inspektorem budowlanym oraz członkiem tej Łoży. APWr, Łoża..., sygn. 1, s. 3, sygn. 2, s. 1, sygn. 3, s. 9. Są to nowe dokumenty, dlatego zarówno A.

Zabłocka-Kos, op. cit, jak i B. Grzegorzczak op. cit. o nich nie wspominają.

⁵¹ APWr, Łoża..., sygn. 1, s. 3

⁵² ibidem

⁵³ Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Zbiory masońskie w Ciężeniu, Verzeichnis der sämtlichen Mitglieder von der gerechten und vollkommenen St. Johannis=Loge zur Säule im Orient zu Breslau vom 19. May 1815 bis 19. May 1816, sygn. 61329 I

⁵⁴ APWr, Łoża..., sygn. 1, s. 3

⁵⁵ Więcej w moim artykule, op. cit

⁵⁶ Goedecke, op. cit. 58-59

Chociaż nie zachował się budynek, ani plany architektoniczne Langhansa to, Grzegorzcyk podjęła się, na podstawie zachowanych fotografii oraz planów wykonanych przez Carla Schmidta, modernizującego budynek Łoży w latach 1875/1876, próby jego rekonstrukcji. Zgodnie z jej ustaleniami na parterze znajdowały się pomieszczenia gospodarcze oraz salon umieszczony w ryzalicie ogrodowym, który był bezpośrednio skomunikowany z ogrodem, a do którego wchodziło się przez sień budynku frontowego. Natomiast na piętrze znajdowały się pomieszczenia przeznaczone dla prac Łoży i były nimi: Tempel 3 („3 świątynia”) połączona bezpośrednio z Johannistempel („świątynia pw.św. Jana”) dalej Festsaal (sala reprezentacyjna), która miała 7 metrów wysokości, do obu tych sal przylegał Orgelzimmer („pokój organów”), tutaj była również Ludwigssaal (‘sala Ludwika”), która była miejscem spotkań wszystkich braci wolnomularzy i pełniła również funkcję jadalni. Wszystkie pomieszczenia Langhans umieścił po zachodniej stronie dziedzińca⁵⁷.

Od momentu zainicjowania prac w nowym budynku życie płynęło zwykłym trybem - odbywały się spotkania instrukcyjne przygotowujące adeptów sztuki królewskiej do wtajemniczeń na poszczególne stopnie, wykłady mistrzów, spotkania towarzyskie oraz uroczyste obchodzono poszczególne święta Łoży.

Dopiero powiew Wiosny Ludów, w którym społeczeństwa Europy zaczęły domagać się więcej praw i swobód obywatelskich, wpłynął na braci wolnomularzy staropruskich łóż i podjęli oni próbę ich reformowania. Reforma miała polegać na połączeniu istniejących systemów, zniesieniu władzy urzędników łóż, podniesieniu poziomu wiedzy religijnej, odrzuceniu protektoratu władzy, samorządności łóż, upowszechnienie wiedzy o formach, zredukowaniu liczby stopni, reformie kosztów ponoszonych przez braci, zamianie łóż w bractwa, zmianie stosunku loży do kościoła, państwa i społeczeństwa oraz działalność zgromadzenia na zewnątrz⁵⁸. Komitetowi organizacyjnemu wyłonionemu z braci trzech staropruskich łóż udało się opracować statut⁵⁹ i ostatecznie 10.listopada 1849 roku została zarejestrowana Loża „Kosmos” z siedzibą we Wrocławiu przy ulicy Malarskiej 30⁶⁰. Przewodniczącym Łoży był Carl Wilhelm Lassowitz (1809-1879), działała bardzo krótko i już w listopadzie 1851 roku została rozwiązana przez Nadprezydenta Śląska von Schleinitza⁶¹.

Jedyne co udało jej się osiągnąć to przyjęcie, do Łoży „Horus” i tylko jako członków wizytujących braci wyznania mojżeszowego, którzy po rozwiązaniu Łoży „Kosmos” znaleźli swoje miejsce wśród wolnomularzy w Saksonii⁶². Po tej nieudanej próbie reformacyjnej, kolejnych już nie podejmowano i aż do samorozwiązania pracowała w rycie różnie nazywanym: szkockim, pruskim, oczyszczoną Ścisłą Obserwą, partykularnym, czy systemem oczyszczonym, który był siedmiostopniowy. Ponad lożą błękitną nadającą stopnie: ucznia, czeladnika i mistrza, była loża zielona nadająca czwarty stopień Mistrza Szkockiego i tutaj do trzech filarów: mądrości, siły i piękna dodano filar czwarty Boga i miłości ludzkiej. Stopnie od piątego do siódmego były nadawane przez Najwyższy Wschód Wewnętrzny w Berlinie, który był personalnie powiązany z kierownictwem Wielkiej Matki Łoży „Trzech globów”. Stopniami tymi były: V - Brat Wybrany, VI - Brat Wyświęcony Świątyni Wewnętrznej oraz VII - Brat Powiernik Doskonałości. Cztery wyższe stopnie były jedynie stadiami poznania, nie nadawały żadnych przywilejów, jednak nie można było zostać członkiem kierownictwa Wielkiej Matki Łoży „Trzech globów” bez posiadania siódmego stopnia.

⁵⁷ Grzegorzcyk, op. cit. s. 27-28

⁵⁸ Goedecke, op. cit. s. 78

⁵⁹ Tekst statutu w: APWr, Naczelne Prezydium Prowincji Śląskiej we Wrocławiu, sygn. 345 , s. 5-34

⁶⁰ ibidem, s. 2-4

⁶¹ ibidem s. 50-71

⁶² Broda B, Loże masonskie na Przedmieściu Świdnickim, s. 218, w Przedmieście Świdnickie we Wrocławiu, Wrocław 2012

Loża pracowała do 16.lipca 1935 roku i rozwiązała się na zebraniu członków Loży zgodnie z zarządzeniem Hermanna Göringa, ówczesnego ministra spraw wewnętrznych i premiera Prus⁶³, a 16. sierpnia 1937 roku sprzedała, budynek Loży, której nabywcą, za 48.000 RM był kupiec Gustav Hecker⁶⁴.

Reasumując należy stwierdzić, że materiały archiwalne, przechowywane w Archiwum Państwowym we Wrocławiu wnoszą nowe cenne informacje, które uzupełniają wiadomości dotyczące historii Loży w latach 1776-1816, jednocześnie ukazując w nowym świetle okoliczności budowy Loży, jak i uzupełniają informacje dotyczące wszystkich osób związanych z jej powstaniem. Pozostałe informacje pochodzące z wydziałów policyjnych Rejencji Wrocławskiej i Naczelnego Prezydium Prowincji Śląskiej we Wrocławiu zapoznają badaczy z dziejami Loży „Kosmos”, jak i ostatecznej likwidacji Lóż we Wrocławiu i na Śląsku.

⁶³ APWr, Rejencja Wroclawska, sygn. 5481, s. 2. 4.stycznia 1934 roku Hermann Göring jako premier i minister spraw wewnętrznych Prus wydał zarządzenie zakazujące działalności różnych stowarzyszeń w tym i lóż wolnomularskich.

⁶⁴ ibidem, s. 6